

σανίας, μιλώντας για τὴν Ἀκρόπολη καὶ τὸν Παρθενῶνα, προσπερνᾷ τὸ θέμα αὐτὸ πού με κάνει ἐμένα νὰ ξαφνιάζομαι καὶ νὰ θαυμάζω τόσο; Σήμερα, ξέρω νὰ δώσω τὴν ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα τοῦτο. Ὁ Πausanias θεωροῦσε φυσικὸ καὶ αὐτονόητο ὅ,τι ἔκανε ἐμένα νὰ τρίβω τὰ μάτια μου. Αὐτὸ ἦταν, ἀκριβῶς, τὸ σπουδαῖο στοὺς παλαιούς Ἕλληνες, ἀκόμα καὶ στὸν Pausanias πού ἦταν ἀργσπορημένος καὶ σχεδὸν ἐπίγονος: ὅτι θεωροῦσαν αὐτονόητο καὶ φυσικὸ ὅ,τι ἦταν μεγάλο καὶ θαυμαστό.

Ὅταν πλησίαζα στὸ ναὸ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ἀντίκρυσσα καὶ τὴν πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ. Ἀπὸ τὴν πύλη αὐτὴ περνοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι γιὰ νὰ μποῦν στὴν πόλη πού ἔχτισε ὁ νέος Θεσεύς. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς — ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦταν ἕνα περίεργο κρᾶμα γενναιότητος καὶ ἀλαζονείας, ἀρετῆς καὶ ἀμαρτίας — ἤθελε νᾶναι ὁ νέος Θεσεύς, ὁ νέος Σωτὴρ καὶ Κτίστης τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ χτίστηκε γιὰ νὰ χωρίζει τὸ ἄστυ τοῦ μεγάλου Μύθου, τὴν πόλη πού ἔχτισε ὁ Θεσεύς, ἀπὸ τὴν πόλη τῆς πραγματικότητος πού ἔχτισε ὁ Ἀδριανὸς καὶ πού, σὰν παροδική, ἐξαφανίσθηκε. Πλάι στὸ Ὀλυμπιεῖον καὶ στὶς ὄχθες τοῦ Ἰλισοῦ δὲν ὑπάρχουν πιά παρὰ μόνο λίγα καὶ σκόρπια σπίτια.

12

Δὲ μπῆκα, περνώντας ἀπὸ τὴν πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ, στὴν ἀνύπαρκτη πόλη πού ὁ αὐτοκράτωρ νόμισε ὅτι θᾶταν αἰώνια. Ἐκανα ἀριστερὰ — μονάχο του πῆγε ἀριστερὰ τὸ μουλᾶρι μου — καὶ προχώρησα πρὸς τὴν Ἀκρόπολη. Προχωρώντας, εἶδα νὰ προβάλουν στὶς νοτιοδυτικὲς προσβάσεις τῆς δυὸ ἱερά, ἕνα θέατρο, κάμποσα ἀγάλματα, καὶ πιὸ πέρα, πίσω ἀπὸ τὰ τείχη πού ἀγκαλιάζουν τὴν Ἀκρόπολη καὶ κάνουν τὸ βράχο τῆς ἀκόμα πιὸ ἀπολέμητο, ἕνα μεγάλο κτίσμα πού μοῦ θύμιζε κάτι. Ὅπως διαπίστωσα, κανένας στὴν Ἀθήνα δὲν ἤξερε ὅτι τὸ κτίσμα αὐτὸ ἦταν Ὠδεῖο. Ὡστόσο, ἐγὼ ὁ Πατρινός, ἔχοντας μπροστὰ στὰ μάτια μου τὴν παράσταση τοῦ Ὠδεῖου τῆς γενετείρας μου, κατάλαβα ἀμέσως ὅτι τὸ κτίσμα αὐτὸ εἶναι τὸ Ὠδεῖο πού ἔχτισε καὶ χάρισε στοὺς Ἀθηναίους Ἡρώδης ὁ Ἀττικός. Γιὰ τὸ Ὠδεῖο αὐτὸ μιλάει ὁ Pausanias, ὄχι στὸ κεφάλαιο γιὰ τὴν Ἀττική, ἀλλὰ στὸ κεφάλαιο γιὰ τὴν Ἀχαΐα. Μιλώντας γιὰ τὴν Πάτρα λέει: «Ἐχεται δὲ τῆς ἀγορᾶς τὸ Ὠδεῖον, καὶ Ἀπόλλων ἐνταῦθα ἀνάκειται θεᾶς ἄξιος· ἐποιήθη δὲ ἀπὸ λαφύρων, ἠνίκα ἐπὶ τὸν στρατὸν τῶν Γαλατῶν οἱ Πατρεῖς ἤμυναν Αἰτωλοῖς Ἀχαιῶν μόνοι» (μ' ἄρεσε νὰ διαβάζω ὅτι οἱ Πατρινοὶ ἦταν οἱ μόνοι πού βόηθησαν τοὺς Αἰτωλοὺς). «Κεκόσμηται δὲ καὶ ἐς ἄλλα τὸ Ὠδεῖον ἀξιολογώτατα τῶν ἐν Ἑλληνισί, πλὴν γε δὴ τοῦ Ἀθήνησι· τοῦτο γὰρ μεγέθει τε καὶ εἰς τὴν πᾶσαν

ὑπερῆρκε κατασκευήν, ἀνὴρ δὲ Ἀθηναῖος ἐποίησεν Ἡρώδης ἐς μνήμην ἀποθανούσης γυναικός. Ἐμοὶ δὲ ἐν τῇ Ἀθίδι συγγραφῇ τὸ ἐς τοῦτο παρείθη τὸ Ὠιδεῖον, ὅτι πρότερον ἔτι ἐξείργαστό μοι τὰ ἐς Ἀθηναίους ἢ ὑπῆρκε Ἡρώδης τοῦ οἰκοδομήματος».

Τὰ φράγκικα τείχη πού οἱ Βενετοί, κ' ὕστερ' ἀπὸ τοὺς Βενετούς ὁ Ἀντώνιος Ἀτσαγιόλι, τάκαμαν στερεώτερα καὶ πιὸ ὀχυρά, μοῦ ἄρεσαν ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή πού τ' ἀντίκρυσσα. Γεννημένος πλάϊ στοὺς κάστρο τῆς Πάτρας, ἔχω κάποιαν ἀδυναμία γιὰ τὰ νεώτερα τείχη. Καὶ δὲ μοῦ φάνηκαν διόλου ἀνάρμοστα. Δὲν ἀποκλείεται, ἄλλωστε, νὰ στηρίζονται τὰ τείχη πού δένουν τὴν Ἀκρόπολη στὰ θεμέλια τῶν τειχῶν πού εἶχαν χτίσει οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι.

Οἱ τριάντα κίονες τῶν Προπυλαίων — τῆς Μεγάλης Στοᾶς, ὅπως ἔλεγον καὶ οἱ ἐλάχιστοι μορφωμένοι Ἀθηναῖοι, ἀκόμα κι' ὁ Γεώργιος Χαλκοκουνδύλης — δὲ μοῦ ἔγιναν ἀντιληπτοί, ὅταν πέρασα ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη γιὰ νὰ κατευθυνθῶ στὴν κάτω πόλη. Τοὺς ἔκρυβαν ἀπὸ τὰ μάτια μου τὰ τείχη, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκμηδένιζε (ὄχι μόνον ὅταν ἔβλεπες τὴν Ἀκρόπολη ἀπόξω, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἔμπαινες μέσ' στὰ τείχη, ὅπως εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ τὸ κάνω σὲ λίγες μέρες) τὸ παλάτι τοῦ Ἀντωνίου Ἀτσαγιόλι. Κοιτάζοντας ἀπὸ τὴν πλευρὰ τούτῃ τὴν Ἀκρόπολη — κι' ἀπὸ δῶ βρίσκεται ἡ μοναδικὴ πρόσβαση τοῦ ἱεροῦ βράχου —, διαπίστῳσα ὅτι τὸ μόνο πρᾶγμα πού δὲν ἐκμηδενίζεται εἶναι ὁ Παρθενῶν. Αὐτὸς προβάλλει παραπάνω ἀπ' ὅλα. Παραπάνω κι' ἀπὸ τὸν φαινομενικὰ ψηλότερο πύργο πού ἔχτισαν οἱ Φράγκοι ἢ οἱ Καταλανοί. Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή μοῦ ἄρεσε ὁ στενὸς αὐτὸς πύργος, γιατί δείχνει ὅτι, ὅσο ψηλότερα κι' ἀπὸ τὸν Παρθενῶνα χτίσουν οἱ νεώτεροι ἄνθρωποι κάτι, ὁ Παρθενῶν μένει ἀσύγκριτα ὑπέρτερος καὶ δεσπάζει. Τὸ μέτρο τοῦ ὕψους τὸ δίνει ὁ Παρθενῶν καὶ ὄχι ὁ πύργος πού μοιάζει ψηλότερος ἀπὸ τὸν Παρθενῶνα. Οὔτε ὁ πύργος τῆς Βαβέλ δὲ θᾶδινε μπροστὰ στὸν Παρθενῶνα τὸ μέτρο τοῦ ἀληθινοῦ ὕψους.

13

Τὴν ἴδια ἡμέρα πού ἔφθασα στὴν Ἀθήνα, ὁ φίλος τοῦ πατέρα μου — ἓνας ἔμπορος πού εἶχε οἰκογένεια μεγάλη κ' ἔμοιαζε εὐπορος, ἀλλὰ πού δὲν εἶχε καμμιά σχέση μὲ τὰ γράμματα — μοῦ εἶπε ὅτι θὰ μὲ πῆγαινε νὰ γνωρίσω ἓνα μορφωμένο Ἀθηναῖο πού θὰ μπορούσε, ἂν τῷθελε, νὰ μὲ παρουσιάσει καμμιά μέρα καὶ στοὺς δούκα, τὸν Ἀντώνιο Ἀτσαγιόλι. Καὶ μὲ πῆγε τὴν ἄλλη μέρα στοὺς ἀρχοντικὸ σπίτι τοῦ Γεωργίου Χαλκοκουνδύλη.

Ὁ Γεώργιος Χαλκοκουνδύλης, ὁ πατέρας τοῦ Λαόνικου πού γνώρισα πολὺ ἀργότερα στὸν Μυστρά, ἦταν τότε περίπου τριάντα

έτων καὶ δὲν εἶχε ἀκόμα παντρευτεί. Παντρεύτηκε δυὸ - τρία χρόνια ἀργότερα καὶ πρῶτος, ἴσως, γιὸς του ἦταν ὁ Λαόνικος, δηλαδή ὁ Νικόλαος πού, γιὰ νὰ δώσει στὸ χριστιανικὸ του ὄνομα (μολονότι ἦταν κι' αὐτὸ ἀρχαῖο) μιὰ μορφή πιὸ ἰδιόρρυθμη, τὸ ἄλλαξε — ἐπιχειρώντας ἓναν ἐλαφρὸ ἀναγραμματισμὸ — καὶ τῶκαμε Λαόνικος.

Ἡ οἰκογένεια Χαλκοκονδύλη — ἡ Χαλκοκονδύλη ἢ Χαλκόδηλου, ὅπως τὴν ἔλεγαν οἱ πολλοὶ καὶ ἀγράμματοι πού ἡ γλῶσσα τους μπερδευόταν καὶ δὲ μπορούσε νὰ προφέρει ἀκέραιο τ' ὄνομα — ἦταν, ὅπως μοῦ εἶπε ὁ φίλος τοῦ πατέρα μου, παλαιὰ καὶ σεβαστὴ. Ὁ Γεώργιος Χαλκοκονδύλης εἶχε τὴν ἰδιαίτερη εὐνοια τοῦ Ἀντώνιου Ἀτσαγιόλι. Καὶ δὲν εἶχε μόνο τὴν εὐνοια τοῦ δουκός· ὁ Ἀντώνιος ἐκτιμοῦσε τὸν Χαλκοκονδύλη γιὰ τὴν ἐξυπνάδα του. Ἀργότερα, συμπεθέρεψε ὁ Χαλκοκονδύλης μὲ τὸν δούκα, ὅταν ὁ τελευταῖος πῆρε γυναῖκα του τὴ Μαρία Μελισσηνή. Καὶ ἡ ἐξυπνάδα τοῦ Γεωργίου ἦταν τέτοια πού χρησιμοποιήθηκε κάμποσες φορές — ἀπὸ τὴν ἐξαδέλφη του τὴ δούκισσα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο ὡς δεσπότη τοῦ Μυστρά — σὲ δύσκολες καὶ ἐπικίνδυνες ἀποστολές στὸν ἀμπερᾶ Μουράτ (τὸν δεύτερο Ἀμυράτη). Ὁ νέος ἀκόμα, στὸ 1419, Γεώργιος Χαλκοκονδύλης δὲν εἶχε ἐκδηλώσει τὸ ἀντιλατινικὸ πνεῦμα του, ἂν καὶ χρησιμοποιοῦσε ἀπὸ τότε ὡς οἰκογενειακὸ του ἔμβλημα ἢ μᾶλλον ὡς ἔθνικὸ σύμβολο τὸν δικέφαλο ἀετὸ (πρᾶγμα πού ἔκαναν καὶ μερικὲς ἄλλες οἰκογένειες στὴν Ἀθήνα). Ἀλλὰ καὶ ἂν εἶχε μαντεύσει ὁ Ἀντώνιος Ἀτσαγιόλι τὴν ἀντιφραγκικὴ διάθεση τοῦ Γεωργίου Χαλκοκονδύλη, αὐτὸ δὲ μπορούσε νὰ τὸν ἐπηρεάσει στὴν ἐκτίμηση πού ἔτρεφε στὸ πρόσωπό του, γιὰτὶ ὁ Ἀντώνιος δὲν ἔβλεπε τὸν ἑαυτὸ του ὡς Φράγκο στὴ γενικὴ καὶ ἀκαθόριστη ἔννοια τοῦ ὄρου. Ὁ Ἀντώνιος, κάνοντας βέβαια ὅτι ξεχνάει τὴν κατὰ τὸ ἥμισυ Ἑλληνικὴ του καταγωγή, ἔβλεπε τὸν ἑαυτὸ του εἰδικώτερα καὶ ἀποκλειστικὰ ὡς Φλωρεντῖνο. Καὶ ὁ Γεώργιος Χαλκοκονδύλης, στὶς καλὲς μέρες τῆς Φλωρεντινῆς κυριαρχίας, δὲν ἔνιωθε κι' αὐτὸς ἔντονη μέσα του τὴν ἀντίδραση πρὸς τὸ Λατινικὸ στοιχεῖο. Ἡ Φλωρεντία καὶ ἡ Ἀθήνα εἶχαν ταιριάξει κάπως στὴ σκέψη του.

Τὸ ἀρχοντικὸ σπίτι τοῦ Γεωργίου Χαλκοκονδύλη ἦταν κοντὰ στὴ Στοὰ τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ ξεχώριζε πολὺ ἀπὸ τὶς πενιχρὲς ἐστίες τῶν πιὸ πολλῶν Ἑλλήνων Ἀθηναίων. Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς Ἀθήνας — ἐξαίρεση ἀπὸ τὸν κανόνα αὐτὸν ἀποτελοῦσαν ἐλάχιστες οἰκογένειες — ἦταν γενικὰ φτωχοί, καὶ ἡ κοινωνικὴ τους θέση μέσα στὸ δουκάτο ἦταν χαμηλὴ. Τὸ κοινωνικὸ τους καθεστῶς δὲν ἀπεῖχε πολὺ ἀπὸ τὸ καθεστῶς τῶν δούλων πού ἦταν ὑποχρεωμένοι ὄχι μόνο νὰ προσκυνοῦν τὸν δούκα (αὐτὸ τῶκαναν καὶ οἱ

υποδεέστεροι εύγενείς), αλλά και νά τόν θεωροῦν κύριο τῆς ζωῆς τους, τοῦ κορμιοῦ τους και τῆς περιουσίας τους.

14

Ὁ Γεώργιος Χαλκοκονδύλης μοῦ φέρθηκε μέ μεγάλη καλωσύνη κ' ἦταν ἐκεῖνος πού, συμπληρώνοντας ὅσα εἶχα μάθει ἀπό τόν δάσκαλό μου, μέ κατατόπισε καλά στήν ἱστορία τῆς Ἀθήνας ἀπό τόν καιρό πού τήν πῆραν οἱ Φράγκοι. Συχνά μοῦ ἔλεγε (και τόν ἔβλεπα σχεδόν κάθε μέρα) ὅτι οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Γένους μας εἶχαν ὄχι μόνο παραμελήσει, ἀλλά σχεδόν ἀπόλυτα ἀγνοήσει τήν Ἀθήνα. Κι' αὐτό τῷ εἶπε μέ μεγάλη πικρία. Ἐπρεπε νά ρθοῦν οἱ ἐχθροί μας οἱ Φράγκοι — μοῦ ἔλεγε χαμογελώντας πικρά — γιά νά θυμηθεῖ ἡ ἱστορία τήν Ἀθήνα πού ἀπό τόν καιρό τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχε καταδικασθεῖ σέ ἀφάνεια. Χωρίς τήν Εἰρήνη τήν Ἀθηναία και χωρίς τήν ἐπίσκεψη τοῦ Βουλγαροκτόνου στήν Ἀκρόπολη, τὸ ὄνομα Ἀ θ ῆ ν α ι, ἑξακόσια πενήντα ὀλόκληρα χρόνια, δέ θά εἶχε ἀκουσθεῖ. Ὡστόσο, ἡ Εἰρήνη δέν ἐτίμησε διόλου τήν πατρίδα της τήν Ἀθήνα, στέλνοντας ἐκεῖ ἑξορία, ὕστερ' ἀπό τὸ θάνατο τοῦ συζύγου της και αὐτοκράτορος Λέοντος, τοὺς πέντε κουνιάδους της, τόν ἕναν μέ βγαλμένα τὰ μάτια και τοὺς ἄλλους τέσσερες μέ κομμένες τίς γλῶσσες τους. Ὅσο γιά τόν Βασίλειο, εἶναι ζήτημα ἄν, ἀνεβαίνοντας στήν Ἀκρόπολη γιά νά τελέσει δοξολογία μετὰ τήν ὀριστική συντριβή τῶν Βουλγάρων, ἤξερε ὁ μέγας αὐτός αὐτοκράτωρ ὅτι ὁ ναός τῆς Θεομήτορος ἦταν ὁ Παρθενών! Μετὰ τόν Βουλγαροκτόνο, ἔπρεπε νά περάσουν διακόσια περίπου χρόνια γιά νά ἐπισκεφθεῖ τήν Ἀθήνα Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ, κι' ὁ αὐτοκράτωρ αὐτός δέν ἦταν δικός μας· ἦταν ὁ Λατῖνος Ἐρρίκος τῆς Φλάνδρας.

Τόν Γεώργιο Χαλκοκονδύλη τόν παρηγοροῦσε κάπως τὸ γεγονός ὅτι ὁ σοφὸς Μιχαήλ Ψελλός, ἀποτελώντας μιὰ χτυπητὴ ἐξαίρεση ἀνάμεσα σ' ἐκείνους πού ὑπερτιμοῦσαν τήν Κωνσταντινούπολη και φθονοῦσαν τήν ἀρχαία δόξα τῆς Ἀθήνας, μιλοῦσε μέ θαυμασμό γιά τήν Ἀθήνα, θεωροῦσε τήν πόλη τοῦ Πλάτωνος ὡς πνευματικὴ του ἐστία, και γινόταν ἔξω φρενῶν ὅταν ἀκουγε ὅτι ὅσοι στέλνονταν στήν Ἀθήνα γιά ν' ἀσκῆσουν διοικητικὰ καθήκοντα δυστροποῦσαν κ' ἔκλαιγαν τῇ μοῖρα τους. Ἐπίσης, παρηγοριόταν κάπως ὁ Γεώργιος Χαλκοκονδύλης, ὅταν σκεπτόταν ὅτι, δυὸ περίπου δεκαετίες πρὶν ξαναφέρουν οἱ Φράγκοι τήν Ἀθήνα στήν ἐπιφάνεια τῆς ἱστορίας, δέχθηκε νά γίνει μητροπολίτης Ἀθηνῶν — «τῶν πολυθρυλήτων και χρυσῶν Ἀθηνῶν», ὅπως λέει ὁ ἴδιος στὸν Εἰσβατήριο Λόγο του — ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης πού τὸ ναὸ τῆς Θεομήτορος στήν Ἀκρόπολη τὸν ὀνομάζει σ' ἕνα γράμμα του

πρὸς τὸν Θεόδωρο τὸν Εἰρηνικὸ «τῆς Θεοτόκου θεῖον Παρθενῶνα». Θαυμαστῆς τοῦ Ψελλοῦ καὶ μαθητῆς τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου – τοῦ σοφοῦ Εὐσταθίου ποὺ ἔχει ἔξοχα περιγράψει τὴν εἰσβολὴ τῶν Νορμανῶν στὴ Θεσσαλονίκη – ἦταν φυσικὸ νὰ ξεκινήσει γιὰ τὴν Ἀθήνα γεμάτος εὐδαιμονία καὶ ἱερὸ δέος. Ἐνῶ, ὁμως, τὴν ἐτίμησε ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης τὴν περιφρονημένη Ἀθήνα, ἀπογοητεύθηκε ὅταν τὴν ἀντίκρυσε, κ' ἔκλαψε κι' αὐτὸς τὴ μοῖρα του. Γράφοντας «τῷ Αὐτωρειανῶ κῦρ Μιχαήλ», ἔλεγε: «Ἀθήνηθεν τὸ γράμμα, ἀλλ' οὐ παρά τοῦτο περισσότερον καὶ σοφώτερον, ἀγαπητὸν δὲ μᾶλλον εἰ μὴ καὶ λίαν ἀγροικικώτερον. Οὕτως οὐ μόνον οὐκ ἐπιδέδωκέ μοι τὰ τοῦ λόγου, εἰς τὴν μητέρα τῶν σοφῶν μεταναστεύσαντι, ἀλλὰ κάπτι τὸ χεῖρον προχωρεῖν κεκινδύνευκεν, ὅτι τοσοῦτον σπανίζει οὐ λέγω φιλοσόφων ἀνδρῶν, ἀλλ' ἤδη καὶ βαναύσων αὐτῶν, ὡς δοκεῖν τὴν παλαιὰν ἐκείνην Ἱερουσαλήμ πεπολιорκημένην παρά τῶν Βαβυλωνίων καὶ καθηρημένην φαντάζεσθαι, ἐμὲ δὲ αὐτὸν ἄλλον Ἱερεμίαν λογιζέσθαι, τείχη κατεσκαμμένα καὶ λεωφόρους ἐρήμους ὄρωντα καὶ δακρύων ποιούμενον πρόφασιν... Ἡ μὲν γὰρ χάρις τῆς γῆς ἡ αὐτῆ, τὸ εὐκραές, τὸ ὄπωροφόρον, τὸ παμφόρον, ὁ μελιχρὸς Ὑμηττός, ὁ εὐγάληνος Πειραιεύς, ἡ μυστηριώδης Ἐλευσίς ἦν ὅτε, ἡ τῶν Μαραθωνομάχων ἱππήλατος πεδιάς..., ἡ τε Ἀκρόπολις αὕτη, ἐφ' ἧς ἐγὼ νῦν καθήμενος αὐτὴν δοκῶ πατεῖν τὴν ἄκραν τοῦ οὐρανοῦ· ἡ δὲ φιλολόγος ἐκείνη γενεὰ καὶ περιττὴ τὴν σοφίαν οἶχεται, ἐπεισηλθε δὲ ἡ ἄμουσος, πτωχὴ τὸν νοῦν, πτωχὴ τὸ σῶμα...». Τέτοιος εἶναι ὁ θρῆνος τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη πού, σ' ἓνα γράμμα του πρὸς τὸν λογοθέτη Δημήτριο Τορνίκη, φθάνει ὡς τὸ σημεῖο νὰ λέει: «... τίς Ἱερεμίας ἐμοῦ θρηνητικώτερος»;

Ἀκόμα καὶ σὲ στίχους φρόντισε ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης νὰ διοχετεύσει τὴν ἀπογοήτευση καὶ τὸ θρῆνο του:

«Φεῦ! οἶα πάσχω καὶ λέγω τε καὶ γράφω.

Οἰκῶν Ἀθήνας οὐκ Ἀθήνας που βλέπω,

κόνιν δὲ λιπρὰν καὶ καινὴν μακαρίαν.

Ποῦ νῦν τὰ σεμνά, τλημονεστάτη πόλις;

.....

Ὅλωλε σύμπαν τῶν Ἀθηναίων τὸ κλέος·

γνώρισμα δ' αὐτῶν οὐδ' ἀμυδρόν τις ἴδοι.

Συγγνωστός οὐκοῦν, εἴπερ οὐκ ἔχω βλέπειν

τῶν Ἀθηναίων τὴν ἀοίδιμον πόλιν,

ἰνδαλμα ταύτης γραφικὸν ἔστησάμην».

Ἐνα γράμμα ποὺ ἀπευθύνει ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης «τῷ Τεσσαρακονταπήχει κῦρ Γεωργίῳ» ἐμφανίζει τὴν ἀπόσταση ποὺ τὸν χωρίζει ἀπὸ τοὺς φτωχοὺς καὶ δυστυχημένους Ἀθηναίους τῶν ἡμερῶν.

ρῶν του σὰ χάσμα ἀγεφύρωτο: «Τεθέρισμαι τὴν γλῶτταν, ἀφήρημαι τὴν φωνήν, τὸ πᾶν εἶπειν, βεβαρβάρωμαι χρόνιος ὦν ἐν Ἰθῆναις...». Καὶ σ' ἓνα ἄλλο του γράμμα πού ἀπευθύνει «τῷ Πικρίδῃ κῦρ Βασιλείῳ» λέει: «νῦν δέ, βεβαρβάρωμαι χρόνιος ὦν ἐν Ἰλλάδι, ὄρα ὅπως σοι διαλέγομαι, εἴ γε τέως ὅλως συνετά σοι φθέγγομαι, ἀλλὰ μὴ ψελλίζομαι, οὐ λέγω παιδικῶς, κατὰ δὲ τὴν ἀττικὴν παρθένον ἐκείνην ἧς τὴν γλῶτταν ὁ Τηρεὺς ἀπετέμετο. Ὡς γὰρ ἐκείνην ὁ βάρβαρος Θραῖξ, οὕτω κάμει ἡ κατορχουμένη τῆς Ἰαττικῆς ἀμουσία τέθεικεν ἄγλωττον». Διακηρύσσοντας μὲ ὑπεροπτικὸ στόμφο τὴν ἀμάθεια τοῦ ποιμνίου του, ἀποκάλυψε μονάχα τὴ δικὴ του ἀνικανότητα νὰ πλησιάσει τὴν ψυχὴ τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ. Ὑπάρχουν περιπτώσεις πού ἡ πολυμαθία ἐμποδίζει ἓναν ἡγέτη καὶ ποιμένα νὰ ἐκπληρώσει τὴν ἀποστολὴ του. Μὴ μπορώντας ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης νὰ νιώσει τὴν ψυχὴ καὶ τὴ γλῶσσα τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ («καὶ οἱ πάλαι ἀττικιστὰί νῦν βαρβαριστὰί»), κατηγοροῦσε τοὺς Ἰθῆναιούς ὅτι τοὺς ἔπιανε νύστα ὅταν προσπαθοῦσε νὰ τοὺς διδάξει καὶ νὰ τοὺς ἀνοίξει τὰ μάτια. Πῶς, ὅμως, νὰ μὴν τοὺς ἔπιανε νύστα, ὅταν ὁ σοφὸς ἱεράρχης εἶχε τὴν ἐσφαλμένη ἰδέα ὅτι οἱ ἀλήθειες λέγονται μόνο στὴν ἀττικὴ διάλεκτο; Ἀντὶ νὰ ἐξεγείρεται πού οἱ Ἰθῆναιοὶ τῶν ἡμερῶν του, μιλώντας γιὰ κάποιον, ἔλεγαν «ἀτοῦνος», ἔπρεπε νὰ καταλάβει ὅτι ὅποιος ἤθελε, καλὰ καὶ σώνει, στὰ 1180, νὰ ἀττικίζει, δὲ μποροῦσε νὰ βοηθήσει τὸ λαὸ καὶ ν' ἀνεβάσει τὴ γλῶσσα του – τὴ λαϊκὴ γλῶσσα – σὲ μιὰ σφαῖρα ἀνώτερη. Γιὰ ν' ἀνεβάσεις τὴ λαϊκὴ γλῶσσα, πρέπει καὶ ἡ σφαῖρα ὅπου θὰ ἐπιδιώξεις νὰ τὴν ἀνεβάσεις νὰ μὴ βρίσκεται σὲ μεγάλη ἀπόσταση ἀπὸ τὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ· πρέπει ἡ ἀκουστικὴ τῆς σφαίρας αὐτῆς νὰ μὴν εἶναι ἀντίθετη μὲ τὴ λαϊκὴ γλῶσσα. Αὐτὸ πού τόσο καλὰ τὸ κατάλαβαν στὴν Ἰταλία ὁ Δάντης, ὁ Πετράρχης καὶ ὁ Βοκκάκιος, δὲν τὸ κατάλαβαν οὔτε ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης, οὔτε ὁ ἀδελφός του Νικήτας, οὔτε ἀργότερα οἱ σοφοὶ Νικηφόρος Γρηγοράς καὶ Δημήτριος Κυδωνῆς. Δὲν τὸ κατάλαβε οὔτε στὶς μέρες μου ὁ γιὸς τοῦ Γεωργίου Χαλκοκονδύλη Λαόνικος πού, βάζοντας τὰ δυνατά του γιὰ νὰ φανεῖ πιὸ μορφωμένος ἀπὸ μᾶς τοὺς ἄλλους, νόμισε ὅτι κατάφερνε νὰ ἀττικίζει μιλώντας καὶ γράφοντας μιὰ γλῶσσα δύστροπη, χωρὶς καμμιάν ἀττικὴ σαφήνεια, μιὰ γλῶσσα πού τὸν ἐμπόδιζε νὰ πεῖ ὅλα ὅσα σκεπτόταν κ' αἰσθανόταν. Δὲ διάλεξαν τάχα ἓναν καλύτερο δρόμο ὁ Σφραντζῆς καὶ ὁ Δούκας πού, χωρὶς ἔστω νᾶχουν τὴν ἰκανότητα νὰ διαμορφώσουν ἓναν καλὸ λόγο βασισμένο στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, τουλάχιστον ἔγραφαν καὶ μιλοῦσαν ἀπλούστερα καὶ ἀρκετὰ ζωντανά;

‘Ο μητροπολίτης Μιχαήλ Χωνιάτης εἶν’ ἐκεῖνος ποῦ παράδωσε τὴν Ἀθήνα καὶ τὴν Ἀκρόπολη — γιὰ ν’ ἀποφύγει μιὰ μάταιη αἱματοχυσία, ὅπως γράφει ὁ ἀδελφός του Νικήτας — στὸν Βονιφάτιο τὸν Μομφερρατικό. Ἡ ἱστορική αὐτὴ πράξη σημειώθηκε στὶς ἀρχές τοῦ ἔτους 1205.

Ὅπως ἄλλοτε ὁ στρατηγὸς Γερόντιος, ταγμένος νὰ ὑπερασπίσει τὶς Θερμοπύλες καὶ νὰ πέσει πολεμώντας, προτίμησε — ἀντὶ νὰ μιμηθεῖ τὸν Λεωνίδα — νὰ συνεννοηθεῖ μὲ τὸν Ἀλάριχο «ἐνδιδοὺς ἐλευθέρου καὶ ἀκώλυτου τὴν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα πάροδο τῶν βαρβάρων» (αὐτὰ γράφει ὁ ἱστορικός Ζώσιμος), ἔτσι καὶ ὁ Λέων Σγουρός ποῦ ἐδυνάστευε στὸ Ναύπλιο, στὴν Κόρινθο καὶ στὴ Θήβα, δὲν ἔπεσε στὶς Θερμοπύλες. Οἱ στρατιῶτες του, ἀντικρίζοντας τὸν ἐχθρό, τάχασαν καὶ τῶβαλαν στὰ πόδια, καὶ ὁ Σγουρός ποῦ δὲ μπορούσε χωρὶς τοὺς τριακόσιους νὰ γίνεῖ Λεωνίδας παράτησε κι’ αὐτὸς τὶς Θερμοπύλες καὶ τὴ Θήβα καὶ κατέφυγε στὸν Ἀκροκόρινθο. Ὡστόσο, οὔτε προδότης ἦταν, σὰν τὸν Γερόντιο, οὔτε δειλός. Τὸ ἴδιο τὸ Χρονικὸ τοῦ Μορέως, ἂν καὶ εἶν’ ἕνας ὕμνος γιὰ τοὺς Φράγκους, ὁμολογεῖ ὅτι ὁ Σγουρός ποῦ ἀντιτάχθηκε στὴν Κόρινθο στὸν Σαμπλίττη ἦταν «μέγας ἄνθρωπος καὶ φοβερὸς στρατιώτης». Ἔχουν, ὅμως, καὶ οἱ μεγάλοι καὶ γενναῖοι στρατιῶτες ἀτυχίες. Ὅταν, μετὰ τὴν ἀτυχία τῶν Θερμοπυλῶν, εἶδε ὁ Σγουρός ὅτι οἱ Φράγκοι ἐπικρατοῦσαν καὶ στὴν Πελοπόννησο, γκρεμίστηκε καβάλλα στ’ ἄλογο ἀπὸ τὸ κάστρο τῆς Κορίνθου. Ἀφοῦ δὲν εἶχε τὴν ἐμπνευση νὰ πέσει στὶς Θερμοπύλες ἀντιγράφοντας τὸν Λεωνίδα, αὐτοκτόνησε στὸ ἔτος 1208 μ’ ἕναν πρωτότυπο τρόπο.

Ὅταν διάβαινε ὁ Βονιφάτιος τὶς Θερμοπύλες χωρὶς κἂν νὰ δώσει μάχη, ἡ Ἀθήνα ἦταν χαμένη. Ὁ μητροπολίτης Μιχαήλ Χωνιάτης ἦταν μορφὴ τραγική. Δὲ μπορούσε νὰ εὐχηθεῖ οὔτε τὴ νίκη τοῦ Βονιφάτιου, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὴν ἀποτελεσματικὴ ἀντίσταση τοῦ Σγουροῦ στὶς Θερμοπύλες. Τὸν Σγουρὸ τὸν εἶχε ἀντιμετωπίσει καὶ ἀποκρούσει, ὅταν ξεκινώντας ἀπὸ τὸ Ναύπλιο καὶ τὴν Κόρινθο εἶχε ἐπιχειρήσει ὁ σκληρὸς αὐτὸς τύραννος νὰ κάνει δική του καὶ τὴν Ἀθήνα. Προτιμοῦσε, τάχα, ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης τοὺς Φράγκους ἀπὸ τὸν Ἕλληνα τύραννο; Ὁ τραγικὸς μητροπολίτης δὲν εἶχε ἱστορική ἐκλογή. Νὰ βάλει τοὺς λίγους ἔνοπλους Ἀθηναίους νὰ πολεμήσουν τοὺς Φράγκους, αὐτὸ θάταν παραφροσύνη. Ἔτσι, προτίμησε νὰ προσφέρει τὴν Ἀθήνα στὸν Βονιφάτιο, ἐλπίζοντας ὅτι οἱ Φράγκοι θὰ ἐνιωθάν ἔτσι τὴν ὑποχρέωση νὰ σεβασθοῦν τὴν Ἀκρόπολη καὶ τὴ βιβλιοθήκη τῶν χειρογράφων ποῦ εἶχε ὁ ἴδιος

μέ μεγάλη στοργή οργανώσει. Ωστόσο, ή ελπίδα του διαψεύστηκε. Οί Φράγκοι έλεηλάτησαν τήν 'Ακρόπολη και τὰ χειρόγραφα. 'Ο τραγικός μητροπολίτης, άφοϋ προσπάθησε νά επιβάλει στον έαυτό του τήν ύποχρέωση νά μείνει στην 'Αθήνα, δέν κατάφερε ν' άνθέξει στη θεά του Λατίνου επισκόπου και, μέ ψυχική συντριβή, που ώστόσο δέν τον έμπόδισε νά ζήσει άλλα δεκαπέντε χρόνια και νά γίνει ογδοντάρης, πήγε στην Κέα (τήν Κέω, όπως λεγόταν άλλοτε) και κλείστηκε στη μονή του Προδρόμου.

'Ο Βονιφάτιος, ως βασιλεύς τής Θεσσαλονίκης, παραχώρησε τήν 'Αθήνα στον φίλο του *Οθωνα Δελαρός. 'Ο *Οθων Δελαρός, ως λίζιος του άτυχου Βονιφάτιου, πήρε τήν 'Αττική, τή Βοιωτία και τή Μεγαρίδα. Έτσι, ύστερ' από άμέτρητα χρόνια, ένας ευγενής τής Βουργουνδίας, έκαμε τ' αυτιά τής Ιστορίας νά ξανακούσουν τ' όνομα τής 'Αθήνας, κ' έγινε ο διάδοχος του Σόλωνος, του Πεισιστράτου και του Περικλέους.

16

'Ο *Οθων Δελαρός (ο Ντέ λα Ρότζε, όπως τον λέει τò Χρονικό του Μορέως) ονόμασε τον έαυτό του, στη γλώσσα του, αυθέντη (ή κύριο) τής 'Αθήνας. Και οι Έλληνες τον δέχθηκαν χωρίς αντίδραση. Στη γλώσσα μας έγινε μάλιστα ο *Οθων Μέγας κύρ (ή Μέγας Κύρης). 'Ο πρίγκιπας τής 'Αχαΐας Γοδοφρείδος Βιλλαρδουΐνος του παραχώρησε, στο έτος 1212, και τὰ κάστρα τής Ναυπλίας και του *Αργους ως τιμάρια. Έτσι, όταν έσβησε στο έτος 1222 ή λατινική δυναστεία τής Θεσσαλονίκης, ο Δελαρός έγινε βέβαια ανεξάρτητος ως αυθέντης τής 'Αθήνας και τής Θήβας, έμεινε όμως λίζιος του πρίγκιπα τής 'Αχαΐας ως αυθέντης των πελοποννησιακών κάστρων που του είχε παραχωρήσει ο Βιλλαρδουΐνος. Στο έτος 1225 άποσύρθηκε ο *Οθων, μαζί μέ τή γυναίκα του και τὰ παιδιά του, στην πατρίδα του τή Βουργουνδία, κι' άφηκε διάδοχό του τον άνεψιό του Γουίδωνα που του είχε ήδη από καιρό αναθέσει τή διοίκηση τής Θήβας. Συνηθισμένος ο Γουίδων νά ζει στη Θήβα, έκαμε τήν πόλη του Έπαμεινώνδα, μιá πόλη πιο πλούσια τότε από τήν 'Αθήνα, όριστική του έδρα.

'Ο Γουίδων Δελαρός έζησε ως τò έτος 1263 κ' έτσι ήταν κύριος τής 'Αθήνας τριανταοχτώ ολόκληρα χρόνια. Τά πρώτα τριάντα χρόνια πέρασαν ήρεμα και ή ήρεμία αυτή βγήκε σε καλό των υπηκόων του. Άλλά και ή σύγκρουσή του μέ τον Γουλιέλμο Βιλλαρδουΐνο είχε στο βάθος άγαθά άποτελέσματα για τον τυχερό Γουίδωνα. 'Ο Γουίδων νικήθηκε, βέβαια, στο πεδίο τής μάχης, αλλά ή ήττα του τον γλύτωσε από τήν περιπέτεια τής μάχης τής Πελαγονίας και σήμανε τήν προαγωγή του σε δούκα. 'Ο Βιλλαρδουΐ-

νος, ἀφοῦ συμβιβάσθηκε προσωρινά με τὸν Γουίδωνα, τὸν ἔστειλε στὴ Γαλλία γιὰ νὰ τὸν κρίνει ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς καὶ διαιτητὴς ὄλων τῶν Φράγκων. Κ' ἦταν τότε ἀνώτατος διαιτητὴς ὁ ἑνατος Λουδοβίκος, δηλαδὴ ἐκεῖνος ποὺ ὀνομάσθηκε ἅγιος. Ὅπως ὁ Βιλλαρδουῖνος, σύμφωνα με τὰ ἔθιμα τῶν ἱπποτῶν, συμμορφώθηκε στὴν ἀπόφαση τῆς κούρτης (ἢ τοῦ παρλαμᾶ) τῆς Ἀχαΐας, ποὺ μαζεύτηκε στὸ Νίκλι, κ' ἔστειλε τὸν Γουίδωνα γιὰ νὰ κριθεῖ ἀπὸ τὸν Λουδοβίκο, ἔτσι κι' ὁ ἴδιος ὁ Λουδοβίκος ζήτησε τὴ γνώμη τῆς κούρτης τοῦ Παρισιοῦ. Καί, ὅπως λέει τὸ Χρονικὸ τοῦ Μορέως, ἡ κούρτη τοῦ Παρισιοῦ ἔκρινε ὅτι τὸ ταξίδι ποὺ ἔκαμε ὁ Γουίδων «ἀπὸ τὴν Ῥωμανίαν ἐδῶ εἰς τὴν Φραγκίαν» καὶ μάλιστα «μὲ ἔξοδον πολλήν, με κόπον καὶ με μόχθον», εἶναι ἀρκετὴ τιμωρία γιὰ τὸν ἀφέντη τῆς Ἀθήνας, ὅσο κι' ἂν εἶχε φταίξει. Καὶ ὁ ἅγιος Λουδοβίκος, ὁ «ρήγας τῆς Φράντσας», ὄχι μόνο σεβάσθηκε τὴ σύσταση τοῦ παρλαμέντου καὶ συγχώρησε τὸν Γουίδωνα, ἀλλὰ προχώρησε πολὺ περισσότερο καὶ τὸν ρώτησε μήπως θέλει καὶ «ἀνταμοιβὴν καὶ χάριν». Καὶ ὁ Γουίδων τοῦ ἀπάντησε:

«Εὐχαριστῶ τὸ στέμμα σου, τὴν βασιλείαν σου, ἀφέντη, ὅταν ἔχεις τὴν ὄρεξιν τοῦ νὰ μ' εὐεργετήσης.

Ἐν τούτῳ λέγω, ἀφέντη μου, τοῦ κράτους σου τοῦ ἁγίου, ἢ ἀφεντία τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ἔχω καὶ κρατῶ τὴν, εἴ τις τὴν εἶχεν ἔκπαλαι, Δοῦκαν τὸν ὀνομάζαν·

κι' ἂν ἐνὶ ἀπὸ τοῦ λόγου σου κι' ἀπὸ τοῦ ὀρισμοῦ σου, ἀπὲ τῶρα καὶ ἔμπροσθεν Δοῦκαν νὰ με ὀνομάζουν».

Ὁ γενναῖος καὶ ἅγιος Λουδοβίκος, νομίζοντας ὅτι καὶ ὁ Θησεὺς ὀνομαζόταν Δούξ, «μεγάλως τὸ ἀποδέχτη». Ἐτσι, ἀπὸ τότε ἡ Ἀθήνα ἔγινε δουκάτο. Καὶ ἐνῶ ὁ ἔνοχος Γουίδων γινόταν Δούξ τῶν Ἀθηνῶν (δούκας τῆς Ἀθηνοῦ, ὅπως λέει σ' ἄλλο τοῦ σημείου τὸ Χρονικὸ τοῦ Μορέως), ὁ Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖνος, μαζί με ὄλους τοὺς ἀρχοντες καὶ κεφαλάδες τοῦ πριγκιπάτου, ἔδινε τὴ μάχη τῆς Πελαγονίας κ' ἔπεφτε αἰχμάλωτος στὰ χέρια τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου. Καὶ ὅταν ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ καὶ ὁ αἰχμάλωτός του Βιλλαρδουῖνος συμβιβάσθησαν κ' ἔγιναν μάλιστα καὶ σύντεκνοι (ὁ Γουλιέλμος βάφτισε ἕνα γιὸ τοῦ αὐτοκράτορος), ἔστειλαν στὴν Πελοπόννησο τὸν γενναῖο ἀφέντη τῆς Καρύταινας Γοδοφρεῖδο ντὲ Μπριέρες γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Βιλλαρδουῖνου, τὴν παράδοση τῶν κάστρων τοῦ Μυστρά, τῆς Μονεμβασίας, τῆς Μεγάλης Μάνης καὶ τοῦ Γερακιοῦ στὸν Ἕλληνα αὐτοκράτορα. Στὸν παρλαμᾶ ποὺ συνάχθηκε στὸ Νίκλι, ὁ Γουίδων Δελαρὸς ἀντιτάχθηκε στὴν παράδοση τῶν κάστρων καὶ ἔκαμε τὴ σωστὴ πρόβλεψη ὅτι, ἂν βάλῃ πόδι ὁ Ἕλληνας αὐτοκρά-

τωρ ξανά στην Πελοπόννησο, θα διώξει λίγο - λίγο τους Φράγκους απ' όλα τὰ κάστρα:

«'Αλλά εἰς ἀλήθειαν τὸ λαλῶ, κρατεῖτε το ἀπὸ ἐμέναν· ὅτι ἂν ἐπάρῃ ὁ βασιλέας αὐτὰ τὰ τρία κάστρη τοὺς ὄρκους ὅπου ὤμοσεν οὐδὲν τοὺς θέλει στέρξει· τόσα φουσσᾶτα καὶ λαὸν μᾶς θέλει ἐδῶ ἀποστείλει ὅπου μᾶς θέλουν ἐπ' ἐδῶ ἐβγάλει κι' ἀκληρήσει».

Τὸ Χρονικὸ τοῦ Μορέως μιλάει κατὰ λάθος μόνο γιὰ τρία κάστρα καὶ παραλείπει τὸ κάστρο τοῦ Γερακιοῦ. Ἄν σκεφθοῦμε ὅτι τὸ Χρονικὸ γράφηκε πρὶν οἱ Παλαιολόγοι στριμώξουν στὴν Πελοπόννησο τοὺς Φράγκους καὶ τοὺς ἀναγκάσουν νὰ τὴν ἀδειάσουν ὀλοκλήρῃ, πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι ὁ Γουίδων Δελαρὸς ἢ ὁ ποιητῆς τοῦ Χρονικοῦ ἦταν σωστὸς προφήτης. Φυσικά, ἡ ἀντίδραση τοῦ Γουίδωνος δὲν εἶχε ἀποτέλεσμα. Στὸν παρλαμᾶ πού συνᾶχθηκε στὸ Νίκλι γιὰ ν' ἀκούσει τὸν ἀφέντη τῆς Καρύταινας, τὴν πλειοψηφία τὴν εἶχαν οἱ γυναῖκες πού οἱ ἄντρες τους ἦταν, μαζί με τὸν Γουλιέλμο Βιλλαρδουῖνο, αἰχμάλωτοι στὴν Κωνσταντινούπολη ἢ εἶχαν πέσει στὸ πεδίο τῆς μάχης. Καὶ οἱ γυναῖκες (στὸ Μορέα δὲν ἴσχυε ὁ Σάλιος νόμος καὶ οἱ γυναῖκες τῶν εὐγενῶν εἶχαν κληρονομικὰ δικαιώματα στὰ ἐδάφη τῶν πατέρων ἢ συζύγων τους) προτιμοῦσαν τοὺς ἄντρες ἀπὸ τὰ τέσσερα κάστρα.

17

Ὁ τρίτος ἀφέντης τῆς Ἀθήνας — ὁ δεύτερος πού εἶχε τὸν τίτλο τοῦ δουκὸς — ἦταν ὁ γιὸς τοῦ Γουίδωνος Ἰωάννης. Ἀπὸ τὸ 1263 ὡς τὸ 1280 πού πέθανε, πέρασε ὁ Ἰωάννης ἀπὸ κάμποσες περιπέτειες. Τὸ δουκάτο του ἐξαπλώθηκε ὡς τὸ Ζητούνιο (τὴν παλαιὰ Λαμία), ἀλλὰ εἶχε τὴν ἀτυχία — ἐνῶ νίκησε τὰ στρατεύματα τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου — νὰ πέσει ἀπὸ τ' ἄλογό του (ἐπασχε, ἄλλωστε, ἀπὸ ποδάγρα) καὶ νὰ γίνεῖ αἰχμάλωτος τοῦ αὐτοκράτορος. Γιὰ νὰ ἐξαγοράσει τὴν ἐλευθερία του, δὲ χρειάστηκε νὰ παραχωρήσει ἐδάφη· τὴν ἐξαγόρασε μὲ χρυσάφι.

Ὁ ἀδελφὸς του Γουλιέλμος δὲν πρόλαβε ν' ἀσκήσει τὰ δουκικὰ του δικαιώματα παρὰ μόνον ἑπτὰ χρόνια (ὡς τὸ ἔτος 1287). Εἶχε, ὅμως, τὴν εὐκαιρία, ὡς βᾶϊλος τῶν βασιλέων πού εἶχαν ἐδρα τους τὴ Νεάπολη κ' εἶχαν γίνεῖ πρίγκιπες τῆς Ἀχαΐας, τοῦ πρώτου Κάρολου τοῦ Ἀνδεγαυικοῦ (ἐκείνου πού εἶχε ἀπειλήσει τὴν ὑπόσταση τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας) καὶ τοῦ ὁμώνυμου γιοῦ του, νὰ διευθύνει τὶς τύχες ὀλοκλήρῃ τῆς φράγκικης Ἑλλάδος. Ὄταν πέθανε, ὁ γιὸς του Γουίδων ἦταν ἀνήλικος. Ἔτσι, γιὰ λίγον καιρό, ἐδέσποσε στὴν Ἀθήνα ὡς δούκισσα μιὰ Ἑλληνίδα, ἡ μητέρα καὶ ἐπίτροπος τοῦ δευτέρου Γουίδωνος. Ὁ Γουλιέλμος Δελαρὸς εἶχε παντρευτεῖ

τὴν Ἑλένη Ἀγγελίνα, τὴν κόρη τοῦ Ἰωάννου Ἀγγέλου ποὺ ἦταν αὐθέντης τῶν Νέων Πατρῶν καὶ νόθος γιὸς τοῦ δεύτερου Μιχαήλ Ἀγγέλου δεσπότη τῆς Ἠπείρου, νόθου γιοῦ τοῦ πρώτου Μιχαήλ Ἀγγέλου ποὺ ἦταν ἐπίσης νόθος γιὸς τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου Ἀγγέλου. Εἶναι ἀφάνταστη ἡ τύχη ποὺ εἶχαν στὴν ἱστορία οἱ νόθοι! Ἡ Ἑλένη Ἀγγελίνα, τὸ νόμιμο βλαστὰρι τῶσων νόθων, εἶχε στὴν ἱστορία τὸ μεγάλο προνόμιο νὰ γίνει ἡ μοναδικὴ Ἑλληνίδα ποὺ ὡς δούκισσα τῶν Ἀθηνῶν ἠγεμόνευσε, ἔστω γιὰ λίγο, μόνη της. Ὡστόσο, τὸ προνόμιο αὐτὸ τῆς ἦταν πολὺ ἀνιαρὸ χωρὶς ἄντρα στὸ τραπέζι της καὶ στὸ κρεβάτι της. Γι' αὐτὸ παντρεύτηκε ξανά καὶ πῆρε ἄντρα της τὸν Οὐγωνα Βριέννιο (τὸν Οὐγγο ντέ Μπριένε, ὅπως τὸν λέγαμε) ποὺ εἶχε ὡς πρώτη του γυναῖκα τὴν ἀδελφὴ τοῦ πρώτου συζύγου τῆς Ἑλένης, τὴν Ἰσαβέλλα Δελαρός. Ὄταν, στὸ ἔτος 1294, ἐνηλικιώθηκε ὁ γιὸς τῆς Ἑλένης (ὁ δεῦτερος Γουίδων), τὸ δουκάτο εἶχε φθάσει στὴ μεγαλύτερη ἀκμὴ του. Κ' ἔφθανε ἡ ἐξουσία τοῦ δουκὸς ὡς τὸν Ὀλυμπο, ἀμφισβητώντας τὴν ἐξουσία τοῦ Διός. Οἱ ὄρες ὁμως τῆς μοίρας ἄρχισαν νὰ χτυποῦν μὲ ἤχους περιέργους καὶ ὑπόκωφους. Ὁ Γουίδων — «καβαλλάριος ἐγένετον, καλὸς ἀφέντης ἦτον» — παντρεύτηκε τὴν κόρη τῆς θρυλικῆς Ἰσαβέλλας Βιλλαρδουίνης, τῆς κόρης τοῦ γενναίου Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου ποῦ, ἀφοῦ χήρεψε δυὸ φορές, τάχθηκε νὰ ἠγεμονεύσει τέσσερα χρόνια μόνη της στὸν Μορέα (ἀπὸ τὸ 1297 ὡς τὸ 1301). Ὁ γάμος τῆς κόρης τῆς Ἰσαβέλλας, τῆς Ματθίλδης, μὲ τὸν Γουίδωνα — τὸν «μισίρ Γιγί ντέ λά Ρότζε» — δὲν ἦταν γόνιμος. Ὁ γάμος ἦταν ἐνδοξος, τὰ πλούτη ἀφθονα καὶ ὁ Γουίδων:

«μεγάλην δόξαν καὶ τιμὴν εἶχεν εἰς τὸ ρηγᾶτον
πλὴν ἦτο ἀπὸ ἀμαρτίας κ' ἔπεσε εἰς πορνείαν,
ὁ Θεὸς οὐδὲν τὸν ἔδωκεν παιδὶν διὰ κληρονόμον».

Στὸ ἔτος 1308 πέθανε νέος καὶ ἄτεκνος ὁ Γουίδων καὶ τὸ δουκάτο τὸ κληρονόμησε ὁ γιὸς τοῦ δεύτερου συζύγου τῆς Ἑλληνίδας μητέρας του ποὺ ἦταν καὶ γιὸς τῆς ἀδελφῆς τοῦ πατέρα του Ἰσαβέλλας Δελαρός, ὁ Βάλθερος Βριέννιος (Γατιέρης ντέ Μπριένε, ὅπως τὸν ἔλεγον οἱ πολλοί). Μὲ τοὺς περιέργους ὑπόκωφους ἤχους, ποὺ ἡ ὥρα τῆς μοίρας ἄφηνε ν' ἀκούγονται, συνδυάστηκαν λίγο - λίγο καὶ οἱ ἤχοι τῶν βημάτων τῶν Καταλανῶν ποῦ, ὕστερ' ἀπὸ τὴ δολοφονία τοῦ θρυλικοῦ ἀρχηγοῦ τους Ρογήρου ντέ Φλόρ, ἄρχισαν νὰ κατεβαίνουν ἀπὸ τὴ Μακεδονία στὴ Θεσσαλία. Ἡ φοβερὴ καὶ ἀήττητη καταλανικὴ κουμπάνια ποὺ εἶχε, ὑπηρετώντας τὸν Ἀνδρόνικο Παλαιολόγο (τὸν γηραιό), νικήσει τοὺς Τούρκους ὅπου κι' ἂν τοὺς ἀπάντησε, ἦταν ὀρφανή, χωρὶς ἀρχηγό. Μακριὰ

ἀπὸ τὴν πατρίδα τους, δὲν εἶχαν οἱ Καταλανοὶ τυχοδιῶκτες ποῦ ν' ἀκουμπήσουν. Εἶχαν λεηλατήσει τὴ Θράκη, τὴ Μακεδονία (ἀκόμα καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος), καὶ ἔφθασαν στὴ Θεσσαλία, κυνηγώντας τὴν τύχη πού, ὅμως, κι' αὐτὴ τοὺς κυνηγοῦσε. Φοβερὴ ἦταν ἡ διαγωγή τους, ἀλλὰ καὶ σκληρὴ ἡ μοῖρα τους. Δὲν ἤξεραν τί νὰ κάνουν, ποῦ νὰ βροῦν στέγη καὶ στοργή, ποῦ νὰ κατασταλάξουν. Ἀπὸ τὶς θάλασσες, ὅπου εἶχαν δείξει ἐπίσης, μὲ ἀρχηγό τους τὸ νεαρὸ καὶ ὠραῖο Ρογήρο ντὲ Φλόρ, τὸ ἀήττητο πνεῦμα τους, εἶχαν ξεκόψει. Γέφυρα μὲ τὴν Βαρκελώνη ἢ ἔστω μὲ τὴ Σικελία δὲ μπορούσαν πιά νὰ στήσουν. Ἔτσι, ἦταν σὰ χαμένοι. Ὁ Βάλθερος Βριένιος, ὁ δούξ τῶν Ἀθηνῶν, νόμισε ὅτι μπορούσε νὰ τοὺς χρησιμοποιοῦσε ὡς μισθοφόρους γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ μεγάλα σχέδια, πολεμώντας τὸν Ἕλληνα αὐτοκράτορα. Ἐνα παλαιότερο μέλος τῆς διάσημης γενιᾶς του, ὁ Ἰωάννης Βριένιος, ταγμένος νᾶναι ὁ ἐπίτροπος τοῦ ἀνήλικου δευτέρου καὶ τελευταίου Βαλδουίνου στὴν Κωνσταντινούπολη, εἶχε σφετερισθεῖ (ἀπὸ τὸ 1229 ὡς τὸ 1237) τὰ αὐτοκρατορικά δικαιώματα κ' εἶχε φορέσει τὸ βασιλικὸ διάδημα. Δὲν ἔπρεπε, τάχα, καὶ ὁ Βάλθερος νὰ φιλοδοξήσει νὰ στεφθεῖ αὐτοκράτωρ στὴν Κωνσταντινούπολη; Οἱ ιδέες του ἦταν μεγάλες, κ' ἦταν καὶ προσωπικὰ γενναῖος, ἀλλὰ ἡ μοῖρα δὲ λογάριασε οὔτε τὴ γενναιότητα, οὔτε τὶς ιδέες του. Τὰ τσοῦγκρισε γρήγορα μὲ τοὺς Καταλανοὺς καὶ στὴν τραγικὴ πολεμικὴ σύγκρουση μαζί τους καὶ μ' ἓνα σῶμα Τούρκων ποὺ βόηθησε τοὺς Καταλανοὺς, οἱ βάλτοι τῆς Κωπαίδας, τὴν ἀνοιξη τοῦ 1311, κατάπιαν τὸν ἴδιον, τοὺς γενναίους ἰππότες του καὶ τὸ φράγκικο δουκάτο τῶν Ἀθηνῶν. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς περιώνυμους εὐγενεῖς ἔμειναν κυριολεκτικὰ γιὰ πάντα μέσ' στὴ λάσπη τῆς Κωπαίδας. Τὸ πτώμα τοῦ Βάλθερου τὸ βρῆκε ἓνας Τούρκος καὶ τοῦκοψε μὲ τὴ χατζάρα του τὸ κεφάλι. Τὸ κεφάλι τοῦ Βάλθερου ἔγινε θέαμα καὶ σύμβολο τοῦ θριάμβου. Ἔτσι ἔληξε — τραγικά, ἀλλὰ ἥρωικά — ἡ κυριαρχία τῶν Φράγκων στὴν Ἀθήνα καὶ στὴ Θήβα ποὺ εἶχε διαρκέσει ἑκατὸν ἕξη χρόνια. Χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουν καλὰ - καλὰ, καὶ πάντως χωρὶς νὰ τὸ ἐπιδιώξουν, ἱδρυσαν οἱ περιπλανώμενοι καὶ τυχοδιῶκτες Καταλανοί, μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα τους, ἓνα κράτος σταθερὸ ποὺ διατηρήθηκε κι' αὐτὸ πολλές δεκαετίες. Καὶ ποῦ τὸ ἱδρυσαν; Στὴν κοιτίδα τῆς ἰδέας τῆς Πολιτείας, στὴν Ἀθήνα.

Ὅταν θέλει ἡ ἱστορία, κάνει τὰ πιὸ περίεργα πράγματα. Ἄνδρες ἰσχυροί, θεληματικοί, σχεδιάζοντας κάτι σ' ὅλες του τὶς λεπτομέρειες, δὲν καταφέρνουν πολλές φορές νὰ τὸ ἐπιτύχουν, ἔστω κι' ἂν στηρίζονται στὴν τυφλὴ ὑπακοή καὶ πίστη ἑνὸς ὀλόκληρου λαοῦ. Οἱ Καταλανοὶ ποὺ νίκησαν τὸν Βάλθερο στὸν Ὀρχομενὸ

(ἡ περίφημη μάχη μπορεῖ νὰ ὀνομασθεῖ μάχη τοῦ Ὀρχομενοῦ ἢ τῆς Κωπαίδας ἢ τοῦ Κηφισοῦ) δὲν εἶχαν σκεφθεῖ τίποτε, γιὰτὶ κανένας τους μετὰ τῆ δολοφονία τοῦ Ρογήρου δὲν ξεχώριζε ἀνάμεσά τους· κανένας νοῦς δὲν τοὺς ὀδηγοῦσε καὶ κανένα ἰσχυρὸ χερί δὲν τοὺς εἶχε ἐπιβάλει πειθαρχία καὶ ἐνότητα. Ἦταν σχεδὸν ἀπελπισμένοι καὶ δὲν ἤξεραν τί τοὺς περιμένει. Κ' ἐκεῖ πού δὲν ἤξεραν τί νὰ κάνουν καὶ τί τοὺς περιμένει, ἱδρυσαν ἓνα σταθερὸ κράτος στὸν τόπο ὅπου ὁ Σόλων, ὁ Πεισίστρατος, ὁ Κλεισθένης, ὁ Περικλῆς, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Δημοσθένης εἶχαν παλέψει γιὰ νὰ φτιάξουν νόμους, γιὰ νὰ ὀργανώσουν τὴν πολιτεία καὶ γιὰ νὰ τελειοποιήσουν τὴν ἀνθρώπινη κοινωνικὴ ζωὴ. Οἱ ἀκέφαλοι Καταλανοὶ ὀργάνωσαν στὴν πατρίδα τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Περικλέους ἓνα κράτος πού ἡ διάρκειά τῆς ζωῆς του ξεπέρασε τὴ διάρκειά τῆς λεγόμενης ἀκμῆς τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας.

Οἱ ἀκέφαλοι Καταλανοὶ ἔδειξαν πρὶν ἀπ' ὅλα ὅτι, χωρὶς νὰ χουν κεφαλὴ, εἶχαν μυαλό. Ἀναγνώρισαν οἱ ἴδιοι — πρᾶγμα ὀλοτελα πρωτάκουστο στὴν ἱστορία — ὅτι κανένας τους, κανένας μέσ' στοὺς περίπου ἑπτὰ χιλιάδες πού ἀπάρτιζαν τὴν κουμπάνια τους, δὲν ἦταν ἄξιος ν' ἀναλάβει τὴν ἡγεσία. Κανένας τους δὲν εἶχε τὴν ἀφροσύνη νὰ καταληφθεῖ ἀπὸ τὴ ματαιοδοξία νὰ γίνεῖ ἡ κεφαλὴ ὅλων. Ἔτσι, ἀποφάσισαν — πρᾶγμα ἐπίσης ἀπόλυτα πρωτότυπο στὴν ἱστορία — νὰ προτείνουν σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς ἠττημένους τῆς Κωπαίδας, πού εἶχαν πέσει αἰχμάλωτοι στὰ χέρια τους, νὰ δεχθεῖ ν' ἀναλάβει τὴν ἀρχηγία καὶ νὰ διευθύνει τὶς τύχες τους. Κ' ἐπρότειναν τὴν ἀρχηγία στὸν Βονιφάτιο τὸν Βερονέζο πού ἦταν κύριος σ' ἓνα μεγάλο τμῆμα τῆς Εὐβοίας. Ὄταν ἀρνήθηκε ὁ Βονιφάτιος, ἀπευθύνθησαν στὸν Ρογήρο Δελώρ. Ὁ Δελώρ δέχθηκε νὰ γίνεῖ μαρεσάλος καὶ ρέκτορας τῆς κουμπάνιας, ἀφοῦ τοῦ δόθηκε ὡς ἰδιοκτησία προσωπικὴ τὸ κάστρο τῶν Σαλώνων καὶ ὡς σύζυγος ἢ χήρα τοῦ Θωμᾶ Στρομονκούρ, πού ἔπεσε στὴν πολύνεκρη μάχη καὶ πού ἦταν ὁ τρίτος κόμισ τῶν Σαλώνων καὶ πρωτοστράτορας τῆς Ἀχαΐας. Τὶς πιὸ πολλές χῆρες τῶν ἄλλων γενναίων Φράγκων ἱπποτῶν τὶς πῆραν οἱ ἴδιοι οἱ Καταλανοὶ ὡς λάφυρα στὰ στιβαρά τους χέρια. Ὡστόσο, ὁ Ρογήρος Δελώρ, ἔχοντας ν' ἀντιμετωπίσει πολλές δυσκολίες, δὲν κατάφερε νὰ ἐκπληρώσει τὴν ἀποστολὴ του, ὅπως μᾶς λέει ὁ ἔξοχος καὶ ἀντικειμενικὸς ἱστορικὸς τῶν Καταλανῶν Ραμὸν Μουντάνερ, πού ἀντίγραφο τοῦ χρονικοῦ του εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ ἰδῶ κάποτε καὶ πού δὲν ἦταν δύσκολο νὰ τὸ διαβάσω, βασισμένος στὰ λατινικὰ καὶ στὰ ἰταλικά. Ὁ Δελώρ ἀποσύρθηκε στὸ κάστρο τῶν Σαλώνων (τὰ Σάλωνα ἦταν ἡ παλαιὰ Ἀμφισσα), καὶ οἱ Καταλανοὶ ζήτησαν ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Σικε-

λίας, τὸν δεύτερο Φρειδερίκο τοῦ οἴκου τῆς Ἀραγῶνος, προστασία. Οἱ σκληροὶ στρατιῶτες ποὺ ὀνομάζονταν ἀπὸ πολλοὺς Ἀλμογάβαροι (ἄκουσα ὅτι ἡ λέξη εἶναι ἀραβικὴ καὶ σημαίνει τοὺς στρατιῶτες ποὺ ζοῦν κάνοντας ἐπιδρομὲς) εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ κάποιαν αἰγίδα. Ἦξεραν νὰ πολεμοῦν, ἀλλὰ δὲν ἤξεραν πῶς ζοῦν οἱ ἄνθρωποι εἰρηνικὰ καὶ δεμένοι σ' ὀρισμένο τόπο. Στὸ ἔτος 1312 ὀνόμασε ὁ βασιλεὺς τῆς Σικελίας τὸ γιό του Μαμφρέδο, ποὺ ἦταν μονάχα πέντε ἐτῶν, δούκα τῶν Ἀθηνῶν, κ' ἔστειλε ὡς γενικὸ ἐπίτροπο τοῦ μικροῦ Μαμφρέδου, γιὰ νὰ διοικήσει τοὺς Καταλανοὺς, τὸν Βερεγγάριο Ἐσπανιόλ. Συμφωνήθηκε ὅτι τὴν ἐπικυριαρχία στὸ δουκάτο τῶν Ἀθηνῶν θὰ τὴν εἶχε ὁ βασιλεὺς τῆς Σικελίας, ἀλλὰ ὅτι τὸ δουκάτο θάταν, ὅπως γράφει πολὺ χαρακτηριστικὰ ὁ Μουντάνερ, μιὰ «*Repubblica autónoma de soldados*». Οἱ Καταλανοὶ πῆραν στὴν ἐξουσία τους τὰ ἐδάφη τοῦ φράγκικου δουκάτου, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κάστρα τῆς Ναυπλίας καὶ τοῦ Ἄργους, ποὺ ὁ Φράγκος δούξ τὰ εἶχε ὡς λίζιος τοῦ πρίγκιπα τῆς Ἀχαΐας καὶ ποὺ τὰ κράτησε, γιὰ λογαριασμὸ τοῦ οἴκου τῶν Βριέννιων, ὁ Βάλθερος ντέ Φουσερόλ. Ὁ τελευταῖος πραγματικὸς δούξ τῶν Ἀθηνῶν, ὁ γενναῖος Βάλθερος Βριέννιος, εἶχε ἓναν ἀνήλικο ὁμώνυμο γιὸ ποὺ γλύτωσε, ἐκεῖνον ποὺ ἐγίνε ἀργότερα τύραννος τῆς Φλωρεντίας διατηρώντας τὸν τίτλο τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ μικρὸς Μαμφρέδος, πρὶν ἔρθει στὴν Ἑλλάδα, ἔπεσε ἀπὸ τ' ἄλογο καὶ σκοτώθηκε σὲ ἡλικία δέκα ἐτῶν. Τὸν διαδέχθηκε ὁ νεώτερος ἀδελφὸς του Γουλιέλμος ποὺ κράτησε τὸν τίτλο τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν ὡς τὸ ἔτος 1338. Καὶ τὸν Γουλιέλμο τὸν διαδέχθηκε ὁ ἀδελφὸς του Ἰωάννης, ἀκόμα νεώτερος γιὸς τοῦ ἰκανώτατου καὶ τυχεροῦ Φρειδερίκου τῆς Ἀραγῶνος ποὺ ἐβασίλευσε (ὡς δεύτερος Φρειδερίκος) στὴ Σικελία κάμποσες δεκαετίες. Δέκα χρόνια ἀργότερα τὸν πῆρε ἀπὸ τὴ ζωὴ τὸν Ἰωάννη ἓνας φοβερὸς λοιμὸς. Καὶ τὸ γιό του Φρειδερίκο, ποὺ ἦταν διάδοχός του, τὸν ξέγραψε ὁ λοιμὸς τοῦ 1355. Οἱ λοιμοί, σ' ὀρισμένες περιόδους τῆς ἱστορίας, ἦταν ἓνας σημαντικὸς συντελεστὴς τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Ἄνοιγαν ἢ ἔκλειναν δρόμους. Καὶ τὸ φάσμα τους ἦταν μαῦρο καὶ φοβερό. Μὲ τὸν ὁμώνυμο ἀνεψιὸ τοῦ Φρειδερίκου συνδυάσθηκαν στὴν ἱστορία οἱ ἰδιότητες τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας καὶ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Πλάτων θὰ ἐνιωθε μέσα του ἔντονο τὸν πειρασμό, ὡς Ἀθηναῖος φιλόσοφος καὶ δάσκαλος καὶ φίλος τοῦ Δίωνα, νὰ καθοδηγήσει τὸν Φρειδερίκο πού, ὡστόσο, ἐλάχιστα θὰ πρόσεχε τὸν φιλόσοφο. Θὰ τὸν πρόσεχε, ὅμως, τὸν Πλάτωνα ἓνας ἄλλος βασιλεὺς τῆς Σικελίας (τοῦ οἴκου τῆς Ἀραγῶνος) ποὺ ἐγίνε δούξ τῶν Ἀθηνῶν. Ὄταν πέθανε, στὸ ἔτος 1377, ὁ δεύτερος Φρειδερίκος,

ἡ κόρη του Μαρία θεωρήθηκε, ψιλῶ ὀνόματι, δούκισσα τῶν Ἀθηνῶν γιά δυὸ - τρία χρόνια. Ἀλλὰ τὸν τίτλο της κατάφερε νὰ τὸν ἀποσπάσει, βασισμένος στὸν Σάλιο νόμο καὶ στὴν ὑποστήριξη τῶν πιὸ πολλῶν Καταλανῶν τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν περίφημο Λατῖνο ἀρχιεπίσκοπο Ἀντώνιο Μπαλαστέρ, ὁ συγγενὴς της Πέτρος, ὁ τέταρτος μὲ τ' ὄνομα τοῦτο βασιλεὺς τῆς Ἀραγῶνος. Ὁ Πέτρος εἶχε ποιητικὴ σκέψη καὶ ἤξερε καλὰ τί θὰ πεῖ Ἀθήνα. Εἶχε βαθύτατο σεβασμὸ γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα καὶ εἰν' ἐκεῖνος πού, ὅπως εἶπα κάπου παραπάνω, διατύπωσε τὴ φράση ὅτι ἡ Ἀθήνα εἶναι τὸ πολυτιμότερο κόσμημα στὸν κόσμὸ ὁλόκληρο. Ὅταν πέθανε ὁ Πέτρος στὸ ἔτος 1387, τὸν διαδέχθηκε ὡς δούξ τῶν Ἀθηνῶν ὁ Ἰωάννης, βασιλεὺς κι' αὐτὸς τῆς Ἀραγῶνος. Ἐνα χρόνο ἀργότερα, οἱ Καταλανοὶ καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀραγῶνος ἔχασαν τὸ δουκάτο τῶν Ἀθηνῶν πού ἔπεσε, μαζί μὲ τὴν Ἀκρόπολη, στὰ χέρια τοῦ γόνου τῶν τραπεζιτῶν τῆς Φλωρεντίας Νέριου Ἀτσαγιόλι.

19

Κανένας ἀπὸ τοὺς δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν στὴν περίοδο τῆς καταλανικῆς κυριαρχίας δὲν ἔβαλε τὸ πόδι του στὴν Ἀθήνα ἢ γενικώτερα στὴν Ἑλλάδα. Τὴ διοίκηση τοῦ δουκάτου τὴν εἶχαν ἀναλάβει γενικοὶ ἐπίτροποι. Ὁ διασημότερος καὶ ἱκανώτερος ἦταν ὁ Ἀλφόνσος Φαδρίγος, νόθος γιὸς τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Φρειδερίκου τοῦ δευτέρου, ἕνας γενναῖος καὶ ὑπερήφανος πολεμιστὴς πού εἶχε ψυχὴ κουρσάρου. Ἡ ἀφιξή του στὸν Πειραιᾶ – στὸ Πόρτο Λεόνε – καὶ στὴν Ἀθήνα γιορτάστηκε μὲ ἀσυνήθιστη μεγαλοπρέπεια. Ὁ Ἀλφόνσος ἦταν γενικὸς ἐπίτροπος ἀπὸ τὸ 1317 ὡς τὸ 1330. Στὰ χρόνια αὐτὰ κατάφερε νὰ ἐπεκταθεῖ στὴν Εὐβοία καὶ στὴ Θεσσαλία. Κι' ὅταν ἀκόμα οἱ Βενετοὶ ξαναπῆραν τὴν κεντρικὴ καὶ βόρεια Εὐβοία, τὴν Κάρυστο τὴν κράτησε. Τὴν ἔδρα του τὴ μετέφερε στὴ Νέα Πάτρα (στὴν παλαιὰ Ὑπάτη). Ὁ Πάπας, ὑποστηρίζοντας τὸ νεαρὸ ὁμώνυμο γιὸ τοῦ Βάλθερου Βριέννιου πού εἶχε πέσει στὰ τενάγη τῆς Κωπαίδας, καταριόταν καὶ ἀφόριζε τὸν Ἀλφόνσο καὶ τοὺς Καταλανοὺς, ὀνομάζοντάς τους σχισματικούς καὶ υἱοὺς τῆς ἀπωλείας (« perditionis filii »). Ὡστόσο, ὁ Ἀλφόνσος ἐνίωθε τὸν ἑαυτό του ἀπρόσβλητο καὶ ἄτρωτο· οἱ ἀπειλές, οἱ κατάρες καὶ οἱ δεσμοὶ δὲν τὸν πτοοῦσαν. Ὅταν, στὸ ἔτος 1330, ἔπαψε νὰναι γενικὸς ἐπίτροπος (ἄγνωστο γιὰτί) καὶ ἀποσύρθηκε στὸ κάστρο πού τοῦ εἶχε παραχωρηθεῖ, τὸ καταλανικὸ δουκάτο τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Νέων Πατρῶν εἶχε φθάσει στὴ μεγαλύτερη ἀκμὴ του.

Στὸ ἔτος 1331 ξεκίνησε ὁ νεαρὸς Βάλθερος Βριέννιος, μὲ τὴ βοή-

θεια και τις εύλογίες του Πάπα, για ν' ανακτήσει την κληρονομιά του, την 'Αθήνα και τη Θήβα. 'Ο νεαρός Βάλθερος ήταν κι' αυτός γενναῖος, ὅπως κι' ὁ ὁμώνυμος πατέρας του. Πηδώντας ἀπὸ τὸ Βρινδήσιο στὴ Λευκάδα, ἔκαμε ἓνα νέο πήδημα κ' ἔβαλε πόδι στὴν Ἄρτα. Ἐμεινε κάμποσον καιρὸ και στὴν Πάτρα, ὅπου ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γουλιέλμος Φραγκιπᾶνι, ἐκτελώντας ὁδηγίες τοῦ Πάπα, τὸν περιποιήθηκε, τὸν βόηθησε και ἠθικά, ἀφορίζοντας κι' αὐτὸς ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ποὺ ἦταν στὰ χέρια τῶν Φραγκισκανῶν, τοὺς Καταλανούς. Μάταια, ὁμως, προσπάθησε ὁ Βάλθερος νὰ πείσει και τοὺς Βενετούς νὰ τὸν βοηθήσουν στὸν ἀγῶνα του. Μάταια, ἐπίσης, περίμενε νὰ βγοῦν οἱ Καταλανοὶ ἀπὸ τὰ κάστρα τους τῆς Ἀττικῆς και τῆς Βοιωτίας και νὰ τὸν ἀντιμετωπίσουν σὲ ἀνοιχτὸ πεδίο. Οἱ Καταλανοὶ ἤξεραν ὅτι ὁ Βάλθερος ἦταν ἰσχυρότερος και, κλεισμένοι στὰ κάστρα τους, ἐκούρασαν τὸν Βάλθερο, τοὺς ἰππότες του και τὸ στρατό του, κάνοντάς τους νὰ περιμένουν ἄδικα. Στὸ τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1332 γύρισε ὁ Βάλθερος στὴν Ἰταλία, χωρὶς νὰ μπορέσει ν' ἀνεβεῖ στὴν Ἀκρόπολη. 'Ο δούξ τῶν Ἀθηνῶν Βάλθερος Βριέννιος, ἀντὶ νὰ ἡγεμονεύσει στὴν Ἀθήνα, ἔγινε — δέκα χρόνια ἀργότερα — τύραννος τῆς Φλωρεντίας.

Οἱ Καταλανοὶ κατάφεραν, κλεισμένοι στὰ κάστρα τους, ν' ἀναγκάσουν τὸν Βάλθερο νὰ φύγει. Ἄν και κράτησαν, ὁμως, τὴν Ἀκρόπολη ὡς τὸ ἔτος 1388, τὰ προμηνύματα γιὰ τὴν πτώση τους και τὴν ὀριστική τους ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα εἶχαν ἀρχίσει νὰ σημειώνονται πολὺ πρὶν. Ἡ Καταλανικὴ κουμπάνια, μιὰ δύναμη ἀήττητη ὅσο δὲν εἶχε μόνιμη ἐστία, ἀρχισε νὰ χάνει λίγο-λίγο τὴν ἐνότητά της ὅσο ἔσβηνε μὲ τὶς νέες γενεές ἢ ἀνάμνηση τῶν τυχοδιωκτικῶν ἡρωισμῶν της. Οἱ τελευταῖες δεκαετίες τοῦ καταλανικοῦ δουκάτου χαρακτηρίζονται ἀπὸ κούραση, ἀποσύνθεση και παρακμὴ. Τώρα ποὺ ὁ Πάπας εἶχε πάψει νὰ τοὺς ἀφορίζει και νὰ τοὺς ὀνομάζει «υἱοὺς τῆς ἀπωλείας», οἱ Καταλανοὶ εἶχαν ἀδυνατίσει, διαιρεθεῖ, ὠριμάσει γιὰ τὴν πτώση ἐκείνη ποὺ εἶναι ἡ μοῖρα ὅλων τῶν λαῶν ἢ ἀνθρώπων ποὺ ἀνεβαίνουν.

Τρεῖς ἦταν οἱ κίνδυνοι ποὺ ἀρχισαν ν' ἀπειλοῦν τὸ Καταλανικὸ δουκάτο τῶν Ἀθηνῶν. 'Ο ἓνας κίνδυνος ἦταν οἱ Τοῦρκοι. 'Ο κίνδυνος αὐτὸς ἦταν ὁ μεγαλύτερος· ὡστόσο, δὲν ἦταν ἄμεσος· ἦταν, ἄλλωστε, κίνδυνος ποὺ ἀπειλοῦσε ὅλους τοὺς Χριστιανούς και ὄχι μόνον τὴν κουρασμένη Καταλανικὴ κουμπάνια. Γι' αὐτὸ και ὁ Πάπας θεώρησε ἀναγκαῖο νὰ ὀρίσει τὴ Θήβα — τὴ Θήβα τῶν Καταλανῶν, τῶν χθесινῶν «υἱῶν τῆς ἀπωλείας» — ὡς ἔδρα γιὰ ἓνα συνέδριο ὅπου, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1373, συγκεντρώθηκαν οἱ ἀντι-

πρόσωποι αυτοκρατόρων, βασιλέων, ἡγεμόνων καὶ ναυτικῶν δημοκρατιῶν γιὰ νὰ προετοιμάσουν μιὰ νέα σταυροφορία. Τὸ συνέδριο δὲν ἔφερε κανένα ἀποτέλεσμα. Στὸ συνέδριο, ὅμως, αὐτὸ εἶχε προσκληθεῖ ἀπὸ τὸν Πάπα, καὶ ἐμφανίσθηκε, ὁ Νέριος Ἀτσαγιόλι ὡς κύριος τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ Αἰγίου. Κι' ὁ Νέριος ἦταν ὁ ἀμεσώτερος κίνδυνος γιὰ τοὺς Καταλανούς. Δὲν εἶχε περάσει οὔτ' ἓνας χρόνος ἀπὸ τὸ συνέδριο ποὺ εἶχε σκοπὸ νὰ ἐνώσει ὅλους τοὺς Χριστιανούς κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ ὁ Νέριος Ἀτσαγιόλι, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν Κορίνθο, εἰσβάλλει στὰ ἐδάφη τῶν Καταλανῶν καὶ κυριεύει τὴν πόλη τῶν Μεγάρων. Καὶ ἐνῶ ὁ Νέριος ἐτοίμαζε τὰ μεγάλα του σχέδια γιὰ τὴν ὀλοκληρωτικὴ κατάλυση τοῦ Καταλανικοῦ δουκάτου, οἱ Ναβαρραῖοι — μιὰ κουμπάνια τυχοδιωκτῶν καὶ μισθοφόρων, ὅμοια κι' ἀπαράλλαχτη μὲ τὴν παλαιὰ κουμπάνια τῶν Καταλανῶν — πρόβαλαν στὴν Ἑλλάδα καί, ἀφοῦ πέρασαν τὶς Θερμοπύλες χωρὶς νὰ χρειασθεῖ νὰ δώσουν μάχη, πῆραν ἀπὸ τὰ χέρια τῶν Καταλανῶν τὴ Λεβάδεια καὶ τὴ Θήβα. Τὸ κάστρο τῆς πρώτης τὸ ὑπερασπίσθηκε ἓνας γενναῖος Καταλανός. Τὸ κάστρο τῆς Θήβας τὸ ὑπερασπίσθηκαν δύο γενναῖοι Ἕλληνες, πιστοὶ στοὺς Καταλανούς. Ἡ προδοσία ἀνοίξε τὶς πόρτες καὶ τῶν δύο κάστρων ποὺ, στὸ ἔτος 1380, ἦταν πιά στὰ χέρια τῶν Ναβαρραίων. Ἄν, ὅμως, τὰ κάστρα αὐτὰ ἔπεσαν, ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν ἔμεινε ἀπόρητη. Οἱ Ναβαρραῖοι λεηλάτησαν τὴν κάτω πόλη, ἀλλὰ μάταια προσπάθησαν, πολιορκώντας κάμποσους μῆνες τὴν Ἀκρόπολις, νὰ σκαφαλώσουν στὰ Προπύλαια.

20

Ὅ,τι ὅμως δὲν κατάφεραν οἱ Ναβαρραῖοι, ποὺ μὲ τὸν τελευταῖο ἀρχηγό τους, τὸν ἀδίστακτο Πέτρο Βόρδο τὸν Σανσουπερανό, προκάλεσαν μιὰ παροδικὴ περιπέτεια, τὸ κατάφερε ὁ Νέριος Ἀτσαγιόλι. Στὸ ἔτος 1388, ὁ φιλόδοξος Φλωρεντῖνος ἐγκαταστάθηκε — σπάζοντας τὴν ἀντίσταση τοῦ Πέτρου ντὲ Πῶ, τοῦ τελευταίου γενναίου Καταλανοῦ — στὰ Προπύλαια. Οἱ Καταλανοί, ὅσοι κατάφεραν νὰ διασωθοῦν σκόρπισαν, καὶ (ὅπως μοῦ ἔλεγαν ὁ Γεώργιος Χαλκονδύλης καὶ ἀργότερα ὁ γιός του Λαόνικος) «οἱ μὲν ἀπενόστησαν ἐπὶ Ἰταλίας, οἱ δὲ αὐτοῦ ἐνέμειναν ἐς ὃ ἐτελεύτησαν». Ἐμαθα ὅτι κάμποσοι κατάφεραν νὰ φθάσουν στὴν Καταλωνία. Ἡ ἐποποιία τῆς κουμπάνιας τῶν Καταλανῶν ἔληξε γιὰ πάντα. Ὁ γόνος τῶν τραπεζιτῶν τῆς Φλωρεντίας ἐσφράγισε μὲ τὸ δικό του ὄνομα, ὡς ἀφέντης τῶν Ἀθηνῶν, τὸ τέλος τῆς. Οἱ τελευταῖες στιγμὲς τῶν Καταλανῶν στὴν Ἀκρόπολις ἦταν ἥρωικες. Ἀντιστάθηκαν ὅσο μποροῦσαν.

Ἡ οἰκογένεια τῶν Ἀτσαγιόλι ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς τυχερὲς ἐκεῖ-